

Литература

1. Бондаревская Е. В. Современные образовательные технологии: личностно ориентированный подход. – Москва: «Педагогика», 2019. (Обосновывает важность активных методов обучения, развитие мышления.)
2. Иванова Н. В. Технологии активного обучения в естественно-научном образовании. // «Педагогика и образование», 2021. № 4. – С. 45-49.
3. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. – Москва: «Педагогика», 1981.
4. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: «Академия», 2018.
5. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – Москва: «Логос», 2017.
6. Пидкасистый П.И. Педагогика: Учебное пособие. – Москва: «Юрайт», 2020.
7. Tajbenova S.S. Use of interactive methods in primary schools. // Galaxy international interdisciplinary research journal (GIIRJ). Vol. 9, Issue 12, Dec. 2021.

РЕЗЮМЕ. Мақолада табиий фанларни ўқитишда Т-усулининг моҳияти ва педагогик имкониятлари кўриб чиқилади. Ушбу усулнинг назарий-методологик асослари, тузилмаси, амалга ошириш bosқичлари ва педагогик афзалликлари ёритилган. Т-усулининг амалий қўлланилишига оид мисоллар келтирилган. Т-усулини қўллаш ўқувчиларда тадқиқотчилик фаоллигини ривожлантиради, танқидий фикрлашни шакллантиради, таққослаш, таҳлил қилиш ва билимларни амалга қўллаш кўникмаларини ривожлантиришга ёрдам беради.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматриваются сущность и педагогические возможности Т-метода в обучении естественным наукам. Освещены теоретико-методические основы, структура, этапы реализации и педагогические преимущества данного метода. Приведены примеры практического применения Т-метода. Использование Т-метода развивает исследовательскую активность учащихся, формирует критическое мышление, способствует формированию навыков сравнения, анализа и практического применения знаний.

SUMMARY. The article examines the essence and pedagogical potential of the T-method in teaching natural sciences. It reveals the theoretical and methodological foundations of the method, its structure, stages of implementation, and pedagogical advantages. Examples of practical application of the T-method in studying natural science topics in secondary school are presented. It is shown that the use of the T-method promotes the development of students' research activity, critical thinking, and the ability to compare, analyze, and apply knowledge in practice.

ETNOPEDAGOGIK QADRIYATLAR ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA AXLOQIY KO‘NIKMALARNI TAKOMILLASHTIRISH – IJTIMOIIY-PEDAGOGIK ZARURIYAT

A.K.Pazilov – *pedagogika fanlari nomzodi, professor*
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so‘zlar: etnopedagogika, etnopedagogik qadriyatlar, etnopedagogik kompetentsiya, odob-axloq ko‘nikmalari, ma‘naviy-ma‘rifiy, madaniy-etnik qadriyatlar, milliy urf-odat dasturlar.

Ключевые слова: этнопедагогика, этнопедагогические ценности, этнопедагогические компетенции, этические навыки, духовно-просветительские, культурно-этнические ценности, национальные обычаи и традиции.

Key words: ethnopedagogy, ethnopedagogical values, ethnopedagogical competencies, ethical skills, spiritual and educational, cultural and ethnic values, national customs and traditions.

Kirish. Etnopedagogika – pedagogika fanining xalq milliy an‘ana, ijtimoiy tajriba, ma‘naviy-ma‘rifiy, madaniy-etnik qadriyatlarini, psixologik-pedagogik asoslarini aniqlash va amaliyotga tadbiq etishga qaratilgan tarmog‘i [7:349]. Etnopedagogik qadriyatlar esa muayyan xalqning tarixi, madaniyati, turmush tarzi, an‘analari, urf-odatlar va milliy ongi asosida vujudga kelgan, avloddan avlodga o‘tib kelayotgan tarbiyaga oid milliy-ma‘naviy mezonlar tizimini ifodalovchi tushuncha hisoblanadi. O‘zbek va qoraqalpoq xalqlarining etnopedagogik qadriyatlari uning butun tarixiy taraqqiyoti davomida vujudga kelib, muntazam rivojlanish jarayoni amalga oshmoqda. Ular xalqning ma‘naviy tajribasini, axloqiy me‘yorlarini, ijtimoiy munosabatlari va tarbiyaviy qarashlarini o‘zida mujassamlashtiradi. Etnopedagogik qadriyatlar o‘zbek va qoraqalpoq xalqi pedagogikasining asosiy tushunchalari sirasiga kirib, pedagogik jihatdan yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash, unda milliy g‘urur va o‘zlikni anglash tuyg‘usini shakllantirish, milliy ma‘naviy dunyoqarashini boyitish, O‘zbekiston jamiyatidagi ijtimoiy munosabatlarga moslashtirishga xizmat qiladi. Ta‘lim-tarbiya jarayonida o‘zbek va qoraqalpoq xalqlarining milliy an‘analardan foydalanish, xalq tajribasi asosida yosh avlodning ma‘naviy dunyoqarashini boyitish, axloqiy sifatlarini

takomillashtirish, milliy g‘urur, mehr-oqibat, vatanparvarlik, insonparvarlik kabi shaxsiy sifatlarini tarbiyalash vazifasini amalga oshiradi.

Xalqimizning etnopedagogik qadriyatlari uning urf-odatlar, tili, madaniyatiga xos xususiyatlariga tayanadi. Mazkur qadriyatlar ko‘p asrlar davomida shakllangan bo‘lib, ajdodlar tajribasini o‘zida mujassamlashtirgan. Etnopedagogik qadriyatlar O‘zbekiston jamiyatidagi shaxslararo munosabatlarni tartibga solib, o‘zida odob-axloq qoidalarini mujassamlashtiradi. Etnopedagogik qadriyatlar yosh avlodning ma‘naviy dunyoqarashini boyitish, axloqiy sifatlarini takomillashtirishga xizmat qiladi. Etnopedagogik qadriyatlardan yosh avlod ma‘naviyatini rivojlantirish maqsadida oilaviy munosabatlar hamda uzluksiz ta‘lim tizimida izchil tarzda foydalanish taqozo qilinadi. Etnopedagogik qadriyatlar Vatan, til, oila, mehnat, ilm, insonparvarlik haqidagi qarashlar, odob, halollik, sadoqat, mehr, hurmat, mas‘uliyat tuyg‘usi, xalq san‘ati, musiqa, raqs, libos va an‘anaviy bezak orqali namoyon bo‘ladi. Ma‘lumki, oila, mahalla, jamoa va jamiyatdagi munosabatlar tizimi, bayramlar, marosimlar, qadimiy odatlar katta tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Asosiy qism. Etnopedagogik qadriyatlar xalqning turmush tarzi, mehnat faoliyati, diniy-axloqiy qarashlari

mahsuli sifatida paydo bo'lgan. Xalq og'zaki ijodiy namunalari ertaklar, maqollar, matallar, afsonalar, rivoyatlar qo'shiqlar, dostonlar orqali ajdodlardan avlodlarga o'tib kelmoqda. Ular xalq hayotining turli tarixiy bosqichlarida ijtimoiy-siyosiy va madaniy o'zgarishlar ta'sirida rivojlanadi. Mustaqillik yillarida etnopedagogik qadriyatlar milliy o'zlikni anglash tuyg'usini shakllantirish ehtiyoji bilan bog'liq holda rivojlanib bordi.

Bugungi kunda etnopedagogika o'zining yangi taraqqiyot bosqichiga ko'tarildi. Etnopedagogika sohasidagi tadqiqotlarda madaniyatshunoslik va qadriyatshunoslik yondashuvlarga ustuvorlik berilmoqda. U o'zbek va qoraqalpoq xalq pedagogikasini mazkur xalqlar madaniyati bilan bog'liq holda, o'rganmoqda. Bunda uning turli jihatlarini o'rganish obyektiga aylanmoqda, bu jihatlar etnik madaniyatning o'ziga xos yo'nalishlari bilan bog'liq holda talqin etilmoqda. Ushbu tadqiqotlar o'z mazmun mohiyatiga ko'ra xalqona tarbiya imkoniyatlarini ochishga xizmat qiladi.

Etnopedagogika sohasidagi bilimlar majmuyi pedagogik ta'limotlar hamda zamonaviy pedagogikaga oid yondashuvlar mualliflarining izlanishlarida o'z ifodasini topmoqda. Ushbu tadqiqotlar o'zbek va qoraqalpoq etnopedagogikasining nazariy asoslarini tashkil etadi. O'zbek va qoraqalpoq xalq pedagogikasi, xalq madaniyati, xalqning pedagogik madaniyati, bugungi kunda yosh avlodni tarbiyalash va o'qitishning o'zaro aloqador jihatlarini namoyon etadi.

F.Zunnunov, M.Xayrullaev v.b. [3], U.Aleuov [2], O.Musurmonova [5-6], M.Abdullaev [1], N.Masharipova [4]lar xalq pedagogikasi vositasida yosh avlodni ma'naviy axloqiy jihatdan tarbiyalashning turli yo'nalishlarini tadqiq etganlar. Ushbu tadqiqotlarida o'zbek va qoraqalpoq etnopedagogikasining kelib chiqishi, rivojlanish tendensiyalari, bosqichlari, tarixiy istoriografik tomondan yondashilgan holda tadqiq etilgan. Mazkur tadqiqotlar o'zining nazariy va amaliy ahamiyatiga ko'ra etnopedagogikaning nazariy hamda nazariy-metodologik asoslarini anglash, etnopedagogika fanini o'quv fani sifatida o'rganish va xalq pedagogikasini ta'lim jarayoniga joriy etishning amaliy vazifalarini bajarish masalalarini yanada kengroq talqin etish imkoniyatini yaratadi.

Etnopedagogikaning mazmuni va etnopedagogik tadqiqotlarni oliy pedagogik ta'lim sharoitida ham tahlil qilish masalasi kun sayin dolzarblashmoqda. Etnopedagogika fanini o'quv fani sifatida o'rganishning nazariy va nazariy-metodologik asoslarini yorituvchi dasturlar, darsliklar, o'quv-metodik qo'llanmalarni ishlab chiqish zaruriyati kuchaymoqda. Shu bilan birga, ularning mazmunida etnopedagogik tadqiqotlardagi muhim yo'nalishlardan biri etnopedagogik kompetentsiyalarni shakllantirish masalasi to'laqonli tarzda aks ettirilishi talab qilinmoqda.

Etnopedagogik kompetentsiya pedagogning xalq pedagogikasi sohasidagi bilim va ko'nikmalarga egaligini ifodalab, ular yordamida madaniy an'analarga, folklor namunalari ertaklar, dostonlar, maqollar va xalq donoligini shaxsni tarbiyalash va rivojlantirish, qadriyatlarini shakllantirish hamda inklyuziv va etnomadaniy yo'naltirilgan ta'lim muhitini yaratish jarayonida samarali qo'llay olish imkonini beradigan bilimlari, ko'nikmalari, malakalari va tajribalari majmuyidir. U pedagogika, etnologiya, psixologiya va madaniyatshunoslik fanlariga

oid bilimlarni o'z ichiga olib, o'qituvchining har bir o'quvchiga xos bo'lgan shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish imkoniyatini taqdim etadi. Ko'rinib turibdiki, etnopedagogik kompetentsiya pedagogning milliy ongi, etnik madaniyati va pedagogik mahoratini uyg'unlashtiruvchi kasbiy kompetentsiya hisoblanadi.

Etnopedagogik kompetentsiya orqali o'qituvchilar o'z xalqining milliy madaniyatini o'zlashtiradi va kelgusi avlodlarga taqdim etadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida milliy an'analari va qadriyatlarga asoslangan yondashuvlarni qo'llaydi va ulardan o'quvchilarni milliy ruhda tarbiyalashda foydalanadi. Etnopedagogik qadriyatlar bo'lajak o'qituvchilarda va o'quvchilarda fuqarolik va milliy o'zlikni anglash tuyg'usini tizimli tarzda shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan bir qator etnopedagogik qadriyatlar, birinchi navbatda odob-axloq ko'nikmalarini o'z ichiga oladi.

Odob-axloq ko'nikmalari muayyan shaxsning ijtimoiy va ma'naviy hayotdagi harakatlarini tartibga soluvchi, uning boshqalar bilan munosabatini sog'lom va milliy xarakterga ega bo'lishini ta'minlaydigan bilim, ko'nikma, malaka va odatlar majmuyidir. Odob-axloq ko'nikmalari odob-axloq qoidalariga asoslanadi. Shunga ko'ra odob-axloq ko'nikmalari, insonning axloqiy tarbiyalanganligi, o'zini tutish madaniyati, hamda ijtimoiy va ma'naviy normalarga muvofiq faoliyatlarini amalga oshirish ko'nikmasidir. Odob va axloq qoidalari, urf-odatlar va madaniy normalar haqidagi ma'lumotlar odob axloq ko'nikmalarini tarkibiy qismlarini tashkil etadi. Odob-axloq ko'nikmalari shaxsning uyg'un, maqsadli, odobli harakatlarni amalga oshirish qobiliyatini ifodalaydi. Shaxsning axloqiy fazilatlarini va odobli xulqlari mehruhabbat, shukronalik, saxovatdo'stlik, adolatparvarlik, tolerantlik, alturistiklik, mehmondo'stlik, bardoshlilik, muloqotga kirishuvchanlik kabi sifatleri orqali namoyon bo'ladi. Odob-axloq ko'nikmalari insonlarning ijtimoiy munosabatlarni amalga oshirish jarayonida to'g'ri, adolatli, samarali qaror qabul qilishga ko'maklashadi.

Odob-axloq ko'nikmalari shaxsning o'z harakatlarini tartibli amalga oshirish, atrofdagilarga hurmat bilan munosabatda bo'lish, sog'lom odatlarga ega bo'lish, atrofdagilar bilan munosabatda axloqiy estetik talablarga amal qilish, maktab, oila, jamoa orasida yurish-turish qoidalari, xalqimizning urf-odatlarini, an'analarga rioya qilish, qadriyatlar va madaniy merosni hurmat qilish kabi turlari mavjud. Odob-axloq ko'nikmalari o'quvchi va talabalarda ta'lim-tarbiya jarayonida nazariy bilimlar hamda xalqning amaliy tajribalarini uyg'unlashtirish orqali, ya'ni etnopedagogik qadriyatlar yordamida shakllantiriladi. O'quvchi-yoshlarni tarbiyalashda, ularda odob-axloq ko'nikmalarini shakllantirish asosiy o'rin egallaydi. Buning natijasida ta'lim muassasasi va oilada shaxslararo hurmat, hamkorlik va ijtimoiy mas'uliyatni his qilish rivojlanadi.

Odob-axloq ko'nikmalari jamiyatda totuvlik, hamjihatlik va madaniy merosni saqlashning asosiy vositasi hisoblanadi. U ta'lim oluvchilarning jamiyat a'zolari bilan ijtimoiy integratsiyasini jadallashtiradi va shaxslararo munosabatlarda jarayonida mas'uliyatli qarorlar qabul qilish imkoniyatini kengaytiradi.

Etnopedagogik kompetentsiyalar ko'p qirrali tizimga ega bo'lib, xalq pedagogikasi nazariyasi, etnologiya va madaniyatshunoslik haqidagi bilim, ko'nikma, malakalar va tajribalarni o'z ichiga oladi. Etnopedagogik kompetentsiya-

lar nafaqat bilim, ko'nikma yoki malaka, balki pedagogning kasbiy pozitsiyasi va shaxsiy dunyoqarashi bilan bog'liq. Shunga ko'ra pedagoglar milliy qadriyatlar orqali talabalarning ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlaydilar. Xalq pedagogikasi, psixologiya, sotsiologiya va madaniyatshunoslik bilimlarini uyg'unlashtirishni taqozo qiladi. Milliy urf-odatlar va qadriyatlar orqali talabalarda axloqlilik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, oilaparvarlik, o'zlikni anglash, mas'uliyatlilik, fuqarolik, xalqparvarlik, tabiatni avaylab asrash, undan zavqlanish, ona zaminga muhabbat kabi fazilatlar shakllantiriladi. Bu jarayonda turli madaniyatlar va xalqlarning etnopedagogik qadriyatlarining samarali uyg'unlashuvi hisobga olinadi.

Bugungi kunda bo'lajak o'qituvchilarda etnopedagogik kompetentsiyani shakllantirish ijtimoiy zaruriyat darajasiga ko'tarildi. Chunki etnopedagogik kompetentsiya ommaviy va marginal madaniyat xurujlari tobora kuchayayotgan hozirgi globallashuv sharoitda milliy madaniyatni avaylab asrash va rivojlantirish nuqtayi nazardan alohida ahamiyatga ega. Bu jarayonda milliy va umuminsoniy qadriyatlarining uyg'unlashuvi ta'minlanadi, talabaiyoshlarda milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik va madaniyatlararo muloqot madaniyati rivojlanadi. Ta'lim muassasasi va jamiyatda millatlararo totuvlik va bag'rikenglik muhiti barqarorlashadi.

Bo'lajak o'qituvchilarda etnopedagogik kompetentsiyani shakllantirishning ijtimoiy pedagogik zaruriyatiga aylangan bugungi kunda ta'lim mazmunida xalq pedagogikasiga oid didaktik vositalarni qo'llash imkoniyatlarini kengaytirish, bu jarayonda pedagogika

turkum fanlari doirasida o'quv modullarini boyitishga e'tibor qaratish alohida ahamiyatga ega. Bo'lajak o'qituvchilarni ma'naviy, axloqiy va kasbiy jihatdan yetuk mutaxassis, o'z faoliyati davomida milliy merosga tayanadigan shaxs sifatida shakllantirishda etnopedagogik qadriyatlar alohida o'rin egallaydi.

Pedagogika tarixi yo'nalishida tadqiqotlarni amalga oshirgan mutaxassislar an'anaviy xalq tarbiyasining boy imkoniyatlarini o'rganish va undan talabalarda odob-axloq ko'nikmalarini shakllantirishda foydalanishning vositalari, yo'llari, usullari va metodlarini taklif qilganlar. Ushbu tadqiqotlarga ko'ra etnopedagogik qadriyatlar vositasida o'quvchi va talabalarni tarbiyalash metodologiyasini ishlab chiqish falsafiy, umumilmiy va pedagogik darajalardagi fundamental nazariy-metodologik qonun-qoidalarga tayanadi. Ushbu qoidalar falsafiy darajada quyidagicha namoyon bo'ladi: bilimlarning rang barangligi, falsafiy va gnoseologik yondashuvlar hamda o'rganilayotgan nazariyalarga turlicha yondashish imkoniyatining mavjudligi kabilar.

Xulosa. Etnopedagogik yo'nalishdagi tadqiqotlar o'z xarakteriga ko'ra kognitiv jarayonning o'ziga xos shakli bo'lib, muayyan maqsadga yo'naltirilgan va tizimli ravishda amalga oshiriladigan milliy tarbiya va ta'limga oid an'analar, yondashuvlarni o'rganishni nazarda tutadi. Mazkur tadqiqotlar etnopedagogikaning vositalari, usullari, metodlarini aniqlaydi, undan foydalanish mexanizmlarini ko'rsatadi. Natijada talabalarda xalqimizning pedagogik bilimlari haqidagi tasavvurlar va ko'nikmalar shakllantiriladi.

Adabiyotlar

1. Абдуллаев М., Хакимов Э. Введение в этику. Краткий курс. – Изд. «Наманган», 1998.
2. Алеёв О. Қарақалпақстанда тәлим-тәрбиялық ойлардың қәлиплесіуі хәм раўажланыўы. – Нөкис: «Билим», 1993.
3. Зуннунов А., Хайруллаев М.в.б. Педагогика тарихи. Олий ўқув юртлари учун дарслик. –Тошкент: «Шарқ», 2000.
4. Машарипова Н.Р. Шарқ халқлари педагогик тафаккурида ўзлик тарбиясининг дидактик воситалари. Пед.фанл.бўйича фалс.докт. (PhD). – Самарканд: 2021. диссертацияси автореферати
5. Мусурмонова О. Маънавий қадриятлар ва ёшлар тарбияси. – Тошкент: «Ўқитувчи», 1996.
6. Musurmonova O. Oula – jamiyat tayanchi: monografiya. – Toshkent: «Yoshlar» nashriyot uyi, 2019.
7. Педагогика: энциклопедия. III жилд / езувчилар: жамоа. – Тошкент: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2017.

REZYUME. Maqolada etnopedagogika tushunchasiga ilmiy nuqtayi nazardan baho berilib, etnopedagogik qadriyatlar asosida bo'lajak o'qituvchilarda axloqiy ko'nikmalarni takomillashtirishning ijtimoiy-pedagogik zaruriyatligi haqida fikr yuritiladi.

РЕЗЮМЕ. В статье дается оценка понятию этнопедагогике с научной точки зрения и рассматривается социально-педагогическая необходимость совершенствования нравственных навыков будущих учителей на основе этнопедагогических ценностей.

SUMMARY. The article provides an assessment of the concept of ethnopädagogy from a scientific point of view and examines the socio-pedagogical necessity of improving the moral skills of future teachers based on ethnopädagogical values.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARNING TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

D.B.Saburov – o'qituvchi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: tanqidiy fikrlash, o'quvchilar, ertaklar, xalq og'zaki ijodi, muammolar yechimi, metodlar, baholash, yaxshilik, yamonlik, ayyorlik.

Ключевые слова: критическое мышление, учащиеся, сказки, фольклор, решение задач, методы, оценка, хорошо, плохо, хитро.

Key words: critical thinking, students, fairy tales, folklore, problem solving, methods, evaluation, good, bad, cunning.

Kirish. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2022-yil 29-dekabr kuni Xalqaro kongress markazida "Ta'lim sifatini

oshirish – Yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakka-yu yagona to'g'ri yo'lidir!" mavzusidagi zamonaviy darsliklar